

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Олени Олексіївни Плетеної

на тему «**КОНСПІРОЛОГІЧНИЙ РОМАН В УКРАЇНСЬКІЙ ТА
АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ: ЖАНРОВА
ТИПОЛОГІЯ**»

(Івано-Франківськ, 2021. 216 с.),

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 03 Гуманітарні науки

зі спеціальності 035 Філологічні науки

Актуальність теми дисертаційної роботи

Конспірологічні теорії завжди цікавили й цікавитимуть людину, оскільки шалені зміни звичного ритму та змістового наповнення життя потребують якогось логічного пояснення, яке нібито «не лежить на поверхні» повсякдення. Саме тому стрімко зростає увага до теорій змови та кількість їхніх прибічників. Як наслідок, у світових суспільних дискусіях (особливо у соцмережах) розгорнувся потік міркувань про епоху «пост-правди», позначену впливом фейкових новин про все: від значущих геополітичних подій до нібито згубного впливу стандарту бездротового зв'язку 5G; навіть США – країна із усталеними демократичними традиціями – менш ніж півроку тому навіть випробувала на собі «віру» прихильників конспірологічної теорії QAnon. У наш час світової пандемії поняття *конспірологія* та означення *конспірологічний* можна зустріти доволі часто й у найнесподіваніших контекстах.

Художня література відразу реагує на події та явища в розвитку людства, на запити суспільства, а іноді навіть моделює їх. Отже, наукове зацікавлення авторки рецензованої дисертації особливостями конспірологічного роману є доречним та актуальним. У сучасному літературознавстві наявні різновекторні візії інтерпретації конспірологічної

прози, які потребують осмислення, систематизації та узагальнення. Їх аналіз став основою для проведення зіставно-типологічного дослідження конспірологічного роману в українській та американській літературах початку ХХІ ст. Прикметно, що для дослідження Олена Плетена обрала малодосліджені романи В. Єшкілєва «Богиня і Консультант» та Дж. Роллінса «Ключ Судного дня», а також інші романи цих та інших авторів. Окрім новизни текстового матеріалу авторка застосовує нові підходи до його інтерпретації та розробляє інструментарій для дослідження жанрової специфіки конспірологічного роману. Орієнтація на компаративну методологію дозволяє простежити модифікації конспірологічного роману на тлі дискурсивних практик національних літератур.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків

і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Рецензована дисертація має продуману структуру: мета сформульована чітко, а поставлені у вступі завдання вирішуються в трьох поділених на підрозділи розділах. У вступі вмотивовано актуальність роботи, визначені її об'єкт, предмет, теоретичне та методологічне підґрунтя, наукова новизна, практичне значення, подано дані про апробацію результатів дослідження. Теоретико-методологічна база дослідження також є ґрунтовною: використано результати праць вчених з теорії та методології гуманітаристики (Р. Барт, М. Бахтін, Ж. Женетт, Ю. Лотман, Цв. Тодоров, Ж.-М. Шеффер, Г. Р. Яусс та ін.); з теорії конспірології як міждисциплінарного феномена (Г. Арендт, М. Леруа, Д. Пайпс, К. Поппер та ін.); з теорії та практики генології (Н. Бернадська, П. Гернаді, Т. Гребенюк, Дж. Кавелті, Н. Копистянська, Н. Лейдерман, А. Розмарін, Е. Хірш та ін.); з компаративістики (В. Будний, Р. Гром'як, Д. Дюришин, М. Ільницький, Дм. Наливайко, Д.-А. Пажо та ін.); з проблем рецептивної естетики (В. Ізер, М. Зубрицька, Г. Р. Яусс); з теорії жанрової когнітивістики (Т. Бовсунівська, А. Фавлер, Д. Фішелов), з міфологічних філологічних досліджень (О. Бондарева, А. Нямцу, В. Топоров, Я. Поліщук та ін.); з питань сучасного літературного процесу (Т. Амірян,

О. Бровко, Т. Гундорова, І. Козлик, І. Набитович, С. Філоненко та ін.).

У першому розділі Олена Плетена розглядає конспірологічний роман із позицій різних теоретико-методологічних дискурсів. Авторка вживає поняття *конспірологічний дискурс*, яке розуміє як «вербальну комунікацію, предмет якої – різновекторні погляди на загальну проблему – теорію змови» (с. 33 дисертації), а такі аспекти чи характеристики дослідницького контексту як історія, соціологія, міфологія й антропологія, пов'язані безпосередньо з теорією змови, простежує як структурно-семантичні параметри конспірологічного дискурсу, усвідомлення яких дає змогу концептуалізувати жанрову типологію конспірологічного роману та виявити його модифікації в українській та американській літературах (с. 34 дисертації). У цьому розділі Олена Плетена простежує історичні передумови виникнення конспірологізму; прояснює один із важливих аспектів конспірологічного дискурсу – співвідношення релігійної, міфологічної та конспірологічної свідомостей; з'ясовує теоретичне потрактування категорій «жанр», «жанрова типологія» у парадигмі масової літератури; обґрунтовує продуктивність комунікативно-рецептивного підходу до створення жанрової типології конспірологічного роману в українській та американській літературах; окреслює жанровий інваріант конспірологічного роману як теоретичний конструкт для порівняльно-типологічного дослідження творів Д. Брауна, Дж. Роллінса та В. Єшкілєва.

У другому розділі йдеться про рецепцію конспірологічного роману В. Єшкілєва в українському літературознавчому дискурсі, а також про авторефлексію Дж. Роллінса на матеріалі масмедійних текстів письменника (інтерв'ю, рецензії та відповіді читачам).

У третьому розділі авторка розглядає «“денбраунівський”» конспірологічний роман як прототип (за Д. Фішеловом) задля з'ясування специфіки жанрових модифікацій творів В. Єшкілєва і Дж. Роллінса» (с. 105 дисертації) і приходить до висновку, що «“Денбраунівський” конспірологічний роман у парадигмі «родинної подібності» виступає

прототипом (генотипом, зразком) щодо творів Дж. Роллінса та В. Єшкілева за такими параметрами: поліжанровість, мотивна структура твору, часопросторова організація та рецептивний аспект жанру» (с. 176 дисертації).

Достовірність та обґрунтованість наукових положень забезпечено багатоаспектним аналізом романів В. Єшкілева «Богиня і Консультант», «Усі кути трикутника. Апокриф мандрів Григорія Сковороди» та Дж. Роллінса «Ключ Судного дня», романи серії «Sigma Force», а також Д. Брауна «Код да Вінчі», «Втрачений символ», «Інферно». Олена Плетена оптимально підбрала методи дослідження: порівняльно-типологічний метод, теорію рецептивної естетики, комунікативно-рецептивний підхід до вивчення авторських орієнтацій на діалог між автором та читачем, аналізу критичних оцінок та авторефлексії письменників, методи моделювання, елементи когнітивістики та структуралізму, структурно-семантичний, інтертекстуальний методи, міфопоетичний підхід, методики «пильного читання» (close reading). Заявленої мети досягнуто, висновки дисертації чіткі й відображають результати дослідження авторки.

Наукова новизна одержаних результатів,

їх теоретична та практична значимість

Значимі результати дослідження можна окреслити такими положеннями:

- здійснено зіставно-типологічне дослідження українського та американського конспірологічного роману як парадигмального, що має спільні, відмінні та варіативні ознаки;
- проаналізовано автометаописи та художні тексти Дж. Роллінса, які дотепер не були предметом спеціального фахового дослідження;
- зіставлено твори В. Єшкілева з конспірологічними романами американських письменників Д. Брауна та Дж. Роллінса;
- обґрунтовано жанровий інваріант конспірологічного роману;
- окреслено модель жанрової типології конспірологічної формули;
- уточнено жанрову специфіку конспірологічного роману серед інших

форм авантюрно-пригодницької літератури;

- доведено, що конспірологічний роман як формульний балансує між масовою словесністю й поліжанровою структурою постмодерністського роману та має специфічні риси в різнонаціональних літературах.

Рецензована дисертація розкриває нові компаративні підходи до дослідження масової літератури з використанням авторської моделі жанрової типології конспірологічної формули (на основі якої представлено жанрову типологію конспірологічного роману в українській та американській літературах початку ХХІ сторіччя), яка може бути використана у подальших дослідженнях інонаціональних творів. Також уперше проаналізовано автометаописи й художні тексти Дж. Роллінса, які дотепер не були предметом досліджень українських американістів. Посутнім внеском у сучасну теорію літератури є концептуалізація та конкретизація дефініції конспірологічного роману як гібридного жанру сучасної масової літератури.

Прикладний характер одержаних результатів полягає в можливості їх використання на заняттях із порівняльного літературознавства, теорії літератури, історії української та світової літератури перших десятиліть ХХІ ст., а також у спецкурсах, присвячених вивченню жанрів масової літератури.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація характеризується дотриманням логіко-структурної схеми дослідження, відповідністю наукових результатів задекларованій меті й завданням. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Результати роботи апробовано на 4-х міжнародних науково-практичних конференціях. Авторські напрацювання викладено в 9-ти одноосібних публікаціях (з них – 4 статті у провідних фахових виданнях України, 1 – у закордонному фаховому виданні). Кількість і обсяг публікацій відповідають чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

1. Хотілося б уточнити специфіку терміновживання дефініції «afterpostmodernism» (с. 19, 20, 23, 180 дисертації) – очевидно, мова тут йде про постпостмодернізм (post-postmodernism), а не постмодерну ситуацію, як про це йдеться в дисертації. Також загалом не розгорнутим залишилося правильне твердження про важливість для конспірологічного роману параної як стану тривожності, що «властивий соціуму в ситуаціях нестабільності перехідних епох» (с. 42 дисертації), та який продукує відповідні теорії змови. Тут стали б у нагоді результати дослідження французького соціолога Л. Болтанські «*Enigmes et complots: Une enquête à propos d'enquêtes*» («Таємниці та змови: дослідження стосовно досліджень») (2012; переклад англійською: “*Mysteries and Conspiracies – Detective Stories, Spy Novels and the Making of Modern Societies*“ (2014)), на російський переклад якого є покликання у списку використаних джерел і який принагідно двічі згадується у тексті дисертації. Л. Болтанські спеціально розглядає антропологічні, соціологічні, психологічні, історичні та інші аспекти функціонування параноїдальних світосприйняття та настроїв як у модерному суспільстві, так і у «літературі таємниць і змов», залучаючи велику кількість літературних творів XX – початку XXI ст. (зокрема й таких, що беззаперечно можна віднести до конспірологічних).

Уточнення також потребує дефініція «конспірологічний дискурс». Як зазначає дисертантка у тексті,

«Під конспірологічним дискурсом розуміємо вербальну комунікацію, предмет якої – різновекторні погляди на загальну проблему – теорію змови. Ті аспекти чи характеристики дослідницького контексту – **історії, соціології, міфології й антропології**, що пов’язані безпосередньо з теорією змови, розглядаються нами як структурно-семантичні параметри конспірологічного дискурсу.» (с. 33-34 дисертації).

Як видається, на підставі досліджуваних у дисертації романів Д. Брауна, до визначених структурно-семантичних параметрів конспірологічного дискурсу можна віднести також аспекти **релігій і релігієзнавства**.

2. Відкритим залишається питання чи не є творчість В. Єшкілева в окремих випадках (насамперед досліджуваний у дисертаційній роботі роман «Богиня і Консультант» (2009), а також роман «Побачити Алькор» (2011)) українською рецепцією Д. Брауна, і перед нами власне не лише типологічні спільності, аналогії та відмінності, які простежуються в результаті порівняння конкретних текстів, а й результати рецепції відповідних конспірологічних романів американського письменника. До того ж, чимало українських рецензентів, літературознавців (у тексті дисертації проаналізовано відповідні розвідки П. Білоуса та Г. Випасняк (с. 82-83 дисертації)) і літературних критиків натякають на цю рецепцію у В. Єшкілева (<https://vikna.if.ua/news/category/articles/2015/12/14/45898/view>; <https://umoloda.kyiv.ua/number/1860/164/66086/>), як, наприклад, аналізуючи роман письменника на тему масонства «Побачити Алькор» (2011; перевидання в 2017 р. під назвою «Ситуація «нуль», або Побачити Алькор») (https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2011/11/111118_book_intro_yeshkilev_it). Тож, якщо В. Єшкілев був активним реципієнтом «денбраунівського» роману, слід, імовірно, говорити власне про рецепцію як форму генетично-контактологічних зв'язків у таких його романах, як «Богиня і Консультант» (2009), «Ситуація «нуль», або Побачити Алькор» (2011, 2017), і, таким чином, про трансплантацію даного жанрового різновиду конспірологічного роману на сучасний український літературний ґрунт (але трансплантацію творчу, яка, звичайно ж, започаткувала новий жанр в українській літературі початку ХХІ ст.).

3. Можливо, слід було б також ширше розглянути рецепцію конспірологічних романів Д. Брауна у розділі 2 «Конспірологічний роман Володимира Єшкілева і Джеймса Роллінса у науковій рецепції та авторефлексії». Зрештою, якщо і констатується нечисленність наукових праць, присвячених жанровим параметрам конспірологічної прози Д. Брауна (с. 105 дисертації), зауважується також, що твори Д. Брауна «вважаються «еталонним» взірцем конспірологічного роману» (с. 101 дисертації). Тож

цікаво було б простежити його авторефлексію на матеріалі безумовно величезної кількості масмедійних текстів, інспірованих успіхом бестселеру «The Da Vinci Code».

4. Варто було б окреслити ймовірні напрями подальшого дослідження за тематикою дисертації або ж визначити наукові проблеми, для вирішення яких можна застосувати запропоновану дисертанткою модель жанрової типології конспірологічної формули.

Загальний висновок

Констатуємо, що наукова робота Плетеної Олени Олексіївни є комплексним новаторським дослідженням жанрової типології конспірологічного роману в українській та американській літературах початку XXI сторіччя. Рецензована дисертація є самостійним і завершеним дослідженням.

Дисертація Плетеної Олени Олексіївни на тему «Конспірологічний роман в українській та американській літературах початку XXI сторіччя: жанрова типологія» відповідає вимогам пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р., а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологічні науки.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук,

професор кафедри іноземних мов

і методик їх викладання

Кременецької обласної

гуманітарно-педагогічної

академії імені Тараса Шевченка

Д.Ч. Чик

